

Madárvédelem, természetvédelem, embervédelem. Talán sikerült megfejtenie mindenkinek ujdonsült kiadványunk első lapján a "diszitó sorok" betűit. Ez az alapállásunk, a felfogásunk Egyesületünk 1974-es megalakulása óta.

Még 1986 végén határoztuk el, hogy megpróbálkozunk egy saját kiadvánnyal. Ehhez csak két dolog kell: legyen aki írjon és sokszorosítási lehetőséget kell keresnünk. Felszólításunkra tagságunk, ha lassan is, de összegyűjtötte a HIMANTOPUS-ba szánt írásait, s a Bartók Béla Művelődési Központ - patronáló intézményünk - vállalta a stencilezést. Felmerül azonban a kérdés, hogy vajon miért határozza el egy Helyi Csoport, hogy saját kiadványt jelentessen meg, hiszen erre a célra ott a Madártani Tájékoztató. Ennek sok összetevője van. Ugy gondolom, hogy az első és legfontosabb, hogy azt reméljük ettől, hogy az összetartozás érzését erősíti a tagok között. Ezen kívül volt és van néhány írásunk, melyet a Tájékoztatóban nem közöltek le, pedig véleményünk szerint - más, kevésbé érdekes írásokat látva ott - a kimaradtaknak is helyük lett volna központi lapunkban. Egyébként nem mi vagyunk az elsők, akiknek a saját kiadvány gondolata eszébe jutott. Például a "Vasi madártani értesítő" hónapokkal korábban megjelent, s az ország más tájain is fontolgatják saját kiadvány elindítását. Sok faunisztikai adat és írás marad ki nyomtatásból mostanában, pedig ezek az adatok az alap kutatásokhoz nélkülözhetetlenek lennének. Mi persze ebből a feladatból csak azt vállaljuk, hogy szűkebb környezetünk - Csongrád megye - madárvilágának megfigyeléséből származó adatok szedünk csokorba. Nem zárkózunk el az elől sem, hogy tagjaink nem madártani, hanem pl. természetvédelmi témájú gondolatait is közöljük - mint első számunkban is olvasható.

Elindítunk tehát egy "ujszót". Nem tudjuk még, hogy mi lesz további sorsa. Azt azonban reméljük, hogy tagságunk egyetértésével találkozik célunk, s ha a körülmények is úgy alakulnak, sok éven át megjelenik HIMANTOPUS-unk, lesz lehetőségünk a kiadásra, s főleg legyen sok tagunk, aki megírja, összegzi megfigyeléseit lapunk számára. A Himantopus a gólyatöcs latin neve. E madár szerepel matricánkon is, s e gyönyörű, egyre ritkuló madarunk nevét választottuk kiadványunknak. Reméljük mindkettő soká élni majd!

A környezetvédelem - s ezen belül a természetvédelem - korunk egyik sokat emlegetett témája. Ez azonban nem lehet csak néhány ember ügye, hiszen ezen a téren csak akkor várhatunk jelentős eredményeket, ha a környezet- és természetvédelmet sikerül társadalmi méretű mozgalommá fejleszteni!

Talán egyetlen állatcsoport sincs, amely annyi ember érdeklődését keltette volna fel, mint a madarak. Hisz az amatőr zoológusok jelentős része is a madártan felé fordult, amit a madarak feltűnő, javarészt nappal, a szemünk előtt lejátszódó mozgalmassága és más állatcsoportokhoz viszonyított könnyebb megfigyelhetősége tesz érthetővé.

A madárszeretet régmúlt időkben gyökerezik. Hisz a magyar ember mindig is madárszerető volt! Felnőtt és gyermek egyaránt türelmetlenül várta tavasszal a gólyák vagy a fecskék visszatérését, vagy pedig figyelte az ősz beköszönését jelentő elköltözésüket.

Nem véletlen tehát, hogy nagy költőink is sokat irtak a magyar nép kedves madarairól, vándorlásaikról, szenvedéseikről, amelyek gyakran szimbólumként is szerepeltek verseikben /pl. Tompa Mihály, Arany János és Petőfi Sándor esetében/.

Sajnos a mai rohanó világban egyre kevesebb ember jut ki a természetbe: a félhomályba burkolózó erdőkbe, csendesen csordogáló hegyi patakok mellé vagy a messzire elterülő hatalmas puszták gyér növényzetű síkjaira. Sokan megrekednek a panelok szürke falai között vagy kis telekeik közelében. Előttük ismeretlenek a természet apró kis csodái: a mindenhol nyiló és illatozó szinpompás vadvirágok és a rejtve élő állatok.

A gyerekek többsége azt sem igen tudja megmondani, mikor érkeznek meg vándormadaraink, vagy hogy ezek mikor fognak fészeképítéshez, tojáshoz, s mikor látjuk az első, szárnyaikat próbálgató madárfiókat?! Pedig ezek ismerete, szeretete alapját képezi gyermekeink természetvédelmi nevelésének, és szemléletük szélesítésének.

A falusi gyerekek e szempontból talán elmaradnak a városiakkal szemben, hisz ők jobban "benn élnek" a természetben. Óhatatlanul is Bertha Bulcsu sorai jutnak eszembe:

"Sok tizenévest lehet manapság látni, akik csak "ülnek" a lakótelepi házak előtt a padokon és majd megdöglenek az unalomtól. Felfujnak egy-egy rágógumit és elpukkasztják. Rágnak és maguk elé néznek. Szenvednek az unalomtól, kétségbe ejti őket a semmittevés..., de csak ülnek és rágnak. De mi régen szabadok voltunk és boldogok. Csodálatos volt a világ és hívogató. Az udvarokon túl széles utcák nyitak előttünk, a faluvégi házak után a végtelen mező patakokkal, folyókkal, erdőfoltokkal. Kilépett az ember az ágyból, egyenesen a végtelenbe. Tyukudvarokon, tanári intelmeken át a fénylő valóságba.

Szívem szerint most azt kiáltanám: Gyertek, s bizonyítsátok be, hogy Ti nem vagytok unalomtól szenvedő semmittevők! Mutassátok meg, hogy a világ ma is, számotokra is végtelen, hiszen tele van érdekességgel, "csodával", és megfejtendő titkokkal!"

Ilyen titkokat kínálunk Nektek mi is foglalkozásainkon, a Madárász suliban, ahol elmélyedhettek egy-egy témában. Kutathattok, vizsgálódhattok, tanulhattok és bizonyíthattok!

Nekünk tanároknak és nevelőknek pedig fontos feladatunk a gyerekekkel megszerettetni a környezetünkben élő növényeket és állatokat. Engedni szemlélődni, segíteni őket egyéni kutatásaikban, s irányítani tevékenységüket. Fajismeretük bővítése nagyon fontos, hisz a biológia tantárgy keretében csak a leggyakoribb s legjellegzetesebb fajokkal kerülnek ismeretségbe. Fontos az állat- és növényvédelem hangsúlyozása, ugyanis a gyermekekben ki kell alakítani az ökológiai szemléletet, s dominálnia kell a nevelésben a környezet- és természetvédelemnek is.

A fent említett tennivalókhöz kívánok Mindenkinek sok időt, kitartást és sikert!

Sándor Katalin

Ujabb fenyőszajkó /Nucifraga caryocatactes/ adatok Szegedről

1987.IX.28-án 1 pd. repült az Erdészeti Szakközépiskola felett /Tokody-Réti/.

1987.XI.16-án és 26-án 1 példányt észlelt Bakacsi G. a Szőreg-Kiskertekben.

Tokody Béla-Réti Szabó Gábor-Bakacsi Gábor

Mezei verebet /Passer montanus/ zsákmányoló csóka/Coloeus monedula/

Hódmezővásárhelyen a Kossuth tér környékének fáin éjszakázó madarak megfigyelését végeztem 1987. október 2-án. Naplemente előtt néhány perccel/17 óra 25 perckor/ a csókák gyülekezni kezdtek a Béke szálló melletti japánakácokon. Közben verebek serege és néhány balkáni gerle is beszállt a fák lombjai közé.

A csókák lármásan csapongtak a szálloda tetejének párkányán, néhány pedig a fák kiálló száraz ágaira telepedett. Egyikük csőrében egy mezei veréb volt, melyet 7x50-es távcsővel kitűnően meg tudtam figyelni. A csóka erősen szorította a még élő veréb egyik lábát és testét, miközben az tehetetlenül lógott csőrében, időnként azonban nyitott szárnyaival verdesett. Ezalatt a zsákmányra felfigyelő és azt megszerezni kívánó társai zaklatni kezdték a csókát, mely vacsoráját féltve hamarosan továbbrepült a verébbel.

Fél óra múlva, sötétedéskor a csókák a fákon elültek. Feltehető, hogy az ugyanitt, a sűrű lombkoronában éjszakázó őszi verébcsapatokból a csókák rendszeresen zsákmányolnak.

Dr. Gyovai Ferenc

Egy királyhegyesi pusztai gulyás levele

"Érdeklődéssel olvastam a Csongrád megyei Hirlap cikket: "Védett madarak, védtelen pusztákon". Én, mint egykori pusztai gulyáslegény jól ismertem minden pusztai zombékot és annak lakóit. Tuzok is volt akkor még bővebben, és fészkelő helye is ismert volt előttem. Kis csibéiket is simogattam, aranyosak voltak. Még a múlt években is, hogy arra jártam, ott láttam tuzokot a "közös legelőn" a Makai pusztán. Kamillát szedni járok ott esetleg, de nem szívesen, mert mint környezetvédő szóvátettem ezt az a Lenin TSZ-nek, s azóta én vagyok az "ördög" a szemükben! Fasorokat pusztítani pedig ők is tudnak! Most meg egykori iszapbánya megsemmisítésére készülnek, vagy már meg is tették itt Királyhegyesen, parti fecske tanyával együtt! Ha erre járnak, jó lenne, ha felkeresnének címenem.

Üdvözlettel

Németh János madárbarát"

Királyhegyes, Jókai u.72.

Megfigyelések a Dunakanyarban

Osztálykiránduláson voltunk a Dunakanyarban 1987. május 4. és 6. között. Madártani megfigyeléseinket az alábbiakban írjuk le.

Két éjjel a verőcemarosi Expressz ifjúsági táborban szálltunk meg. Motelházunk előtt pár méterre egy őszapó /*Aegithalos caudatus*/ fészket láthattuk, mely igen forgalmas helyen egy alig leveles sövényben, 1 m magasságban épült. Ha a fészektől 2-3 méterre csendben álltunk, a szülők nyugodtan etették a fiókáikat. Azaz mégsem csak a szülők! A fióknak ugyanis négy felnőtt madár hordta a táplálékot! Ettől a fészektől 120 méterre egy másik, attól 50 méterre egy harmadik lakott őszapó fészek is volt.

Egy másik megfigyelésünk az volt, hogy egy széncinege /*Parus major*/ pár az egyik motelház szellőző nyílásában fészkel. Ha benéztünk a szellőző kerámia-rácsán, láttuk a mohafészek szélét.

Másnap dunai hajóutunk alatt három esetben láttuk, hogy a dolmányos varju /*Corvus cornix*/ sirály módjára eléget emel ki a folyóból. Feljegyezték ezt a viselkedését már, /Mad. Táj. 86.1./, mi csak megerősíteni tudjuk.

Visegrádon, a királyi palotával szembeni téren a turisták által otthagytott szemétkben, a földön egy csuszka /*Sitta europaea*/ keresgélt. Szokatlan volt a földön látni ezt a fatörzsön mozgó madarat.

A kirándulás alatt talált fekete rigó /*Turdus merula*/ fészkek közt volt tojásos, ezen kívül 1, 3 és 9 napos fiókás is. Sok kirepült fiatal is láttunk. Az egyik fészek a Budai várban egy kb. 40 m²-es füves téren álló egyszál nyárfán volt. A legközelebbi táplálkozóhely 500 méterre volt.

Iovászi Péter-Tarajossy Béla

Megfigyelések Szeged-Szőreg határában

A szőregi DÉGÁZ-telep mellett a mező felé eső területen a következő fajokat észleltem 1987. május 10-én:

fehér gólya /*Ciconia Ciconia*/ 3 pd., kék vércse /*Falco vespertinus*/ 1 pd., tőkés réce /*Anas platyrhynchos*/ 6 pd., szárcsa /*Fulica atra*/ 4 pár, bicik /*Vanellus vanellus*/ 5 pd., vetési /*Corvus frugilegus*/ 22 pd., dolmányos varju /*Corvus cornix*/ 3 pd., sárgarigó /*Oriolus oriolus*/ 2 pd., seregély /*Sturnus vulgaris*/ 6 pd., kerti rozsdafarku /*Phoenicurus phoenicurus*/ 1 pd.

Majdán Péter

Fészkelő madarak mortalitása esős, hűvös időjárás hatására
illetve antropogén pusztítás miatt 1987-ben

1987. májusában, különösen a hónap második felében hűvös, csapadékos időjárás miatt Helyi Csoportunk tagjai tömegesen észlelték fészkelő madaraink teljes fészekaljainak megsemmisülését, tojások kihülését, fiókák pusztulását. Az adatokat összegyűjtve az alábbiakban közöljük azokat.

Május 11. Nádas-tó/Sándorfalva/ - esőviz által elárasztott bibicfészek;

Május 18. Nádas-tó : barázdabillegető 3 fiókájából 2 elpusztult ;

Május 21. Ujszegedi liget - bodzabokron 1 m magasan lévő erdei pinty fészekben 4, egy hetes fióka pusztult el az eső és hideg hatására. Ettől 10 m-re szilfa oldalhajlásában, 0,5 m magasan lévő fülemüle fészekben szintén négy fióka pusztult el. A fatörzshöz szorosan épített fészek pusztulásában közrejátszott a törzsön végigcsurgó víz; Ezen a napon, 21-én 65 mm-es csapadékot mértek.

Május 22. Ujszegedi liget - 37 db "D" odu ellenőrzésekor is felmerült az eső és a hideg hatása. Egy fióka a csóka fészekaljánál elpusztult, 4 oduban a tojások kihültek /3-2-2-1 tojás/

Május 22. Sándorfalvi-rét és Makra-szék - összesen 7 pár széki lile fészekalja semmisült meg az esőzések következtében;

Május 22. Szeged, Nagy-Fekete - erdei fülesbagoly négy fiókája pusztult el elázás miatt;

Május 22. Sándorfalvi homokerdő - 4 fiókás sárgarigó fészek elpusztult, egy 5 fiókás zöldike fészekalj és egy fülemüle fészekben 1 fióka pusztult el. Ezen kívül 10, meg nem határozott bokorlakó énekesmadár fészke is tönkrement;

Május 23. Sándorfalvi homokerdő - fekete rigó 4 fiókás fészke, valamint 2 erdei pityer, 1 fülemüle és 1 vörösbegy fészek pusztult el;

Május 23. Szegedi Fehértó - az egyik teleltető mellett V.17-én talált 5 fiókás hantmadárfészekben 23-án egy anyányi fióka beázástól elpusztult;

Május 25. Szeged, Gyevi temető - fekete rigó 5 fiókás fészke

Május 27. Makó városközpontjában 4 pd. ad. molnárfecske pusztult el;

Május 31. Szeged-Baktó - az V.2-án talált 3 tojásos szarkafészkekben 6 kihült tojás, valószínűleg eláztak. A fészkek ellenőrzésekor néhány esetben arra lehetett következtetni, hogy emberek pusztították el a fészket vagy vitték el a fiókákat.

Május, Szeged-Baktó - három erdei fülesbagoly fészket rabolták ki. A baglyok ezüsthákon lévő szarkafészkekben költöttek. Egy 5 és két 4 fiókás fészkekből vitték el a fiókákat. A nagyobakat vitték el először, majd amikor a kicsik felnőttek, azokat is.

Május 3. Szeged, Gyevi temető - fekete rigó fészkekből 4 fiókát eltűnt;

Május 27. Ferencszállás - két erdei fülesbagoly fészkekből vitték el a fiókákat. A fiókaszám nem ismert.

Összeállította: Dr. Molnár Gyula

Az adatokat szolgáltatták: Csikos Ferenc, Hajas Gábor, Lovászi Péter, Dr. Gyovai Ferenc, Dr. Molnár Gyula, Széll Antal, Tokody Béla, Vigh Sándor, Vajda Zoltán.

Hogyan határozhatunk meg egyedsűrűséget fészkelő madaraknál? /Költő madarak állományfelvétele/

Egyes madárfajok mennyiségi viszonyairól sajnos alig, vagy egyáltalán nem tudósítanak a csupán faunisztikai megfigyelések, mikoris egy adott élőhelyen a fajok ritka és gyakori előfordulásáról ill. hiányáról kapunk képet /relatív becslés/. A fajlista ugyanis nem árulja el, hogy melyik madárnak mekkora a sűrűsége egységnyi területen. Például a "1987. ápr. 5., meleg, napsütéses idő, szélesend, a réten 18 bibic, 7 piros lábú cankó..." stb. feljegyzések önmagukban kevésbé értékesek. Ellenben ha a költő madarak számát adott területen feltérképezzük, már jelentőset léptünk előre, megadhatjuk az abszolút sűrűséget /denzitás/.

Szükséges ehhez a munkához egy térkép, majd a madárállomány felmérése a terepen. Ez utóbbi többféleképpen történhet, ami egyes fajok esetében kissé bonyolult is lehet. Nagy testű, vagy feltűnő mozgású madarak - pl. gólya, varjak, hantmadár stb. - egyszerűen összeszámolhatók. A rejtett életű, vagy kevésbé feltűnő fajoknál célravezető az éneklő hímek feltérképezése /pl. nádi tücsökmadár, posztáták, fülemüle stb./. Bizonyos fajok kimutatásánál a hálózás is segíthet - pl. rókák

tücsökmadár, ökörszem -, különösen költésidőn kívül, áttekinthetetlenül sűrű növényállományban alkalmazható.

Természetesen a madarak egyedsűrűsége függ az észlelés idejétől is. Más és más párválasztás, fiókanevelés, a fiókák kirepülése után, majd az őszi vonulás időszakában. Így változik észlelésük lehetősége, sikere, vagyis a felmérés eredményessége a fenti periódusok szerint.

Egy adott faj sűrűsége ennél is jobban függ az élőhely minőségétől. Például a nádi tücsökmadár, a cserregő nádi-poszáta és a barkós cinege az összefüggő nagy nádasokban "érzi jól magát", ezért célszerű és logikus ilyen élőhelyeken felmérni állományukat. Ellentétben a kékbeggyel, mely viszont a nádszegélyben, náddal benőtt csatornapartokon költ inkább. Egy-egy faj alapos felmérésekor próbáljunk azonos, vagy közel azonos felépítésű /un. homogén/ élőhelyfoltot kiválasztani. Ezzel szemben nem célravezető a bokrosokkal, víztükrökkel, mocsarakkal, mezőkkel stb. tagolt /azaz heterogén/ terület felméréséből számított átlag. A változatos szerkezetű élőhelyek, szegélyterületek madárvilága ugyanis nem egységes, az ilyen felmérés eredménye nem reális.

Igen lényeges a minta nagyságának megválasztása is. Amennyiben túl kicsiny vizsgálati területen dolgozunk, úgy torz képet kaphatunk a sűrűségről. Ezt oly módon lehet kiküszöbölni, hogy legalább /minimum/ 10-20 egymással szomszédos /!/ fészket, szomszédos territóriumban éneklő himet stb. mérünk fel. Ezek számát elosztva a homogén élőhelyminta területével, megkapjuk az egyedsűrűséget, amit egyed/hektár, egyed/km², ritkább fajok esetén egyed/100 km² egységben adunk meg. Eredményül általában törtszámot kapunk, s ez a pontos érték, melyet a következőképpen lehet kifejezni: pl. 1987. áprilisában - költésidőben - Szeged északi részén, 100 km²-es mezőgazdasági területen $D_{\text{szarka}} = 1,37/\text{km}^2$.

A sűrűség szinte minden esetben függ idegen fajok jelenlététől is. Hasonló költő- és buvóhelyet /pl. cinegéknel odú/ vagy táplálékot igénylő madarak /esetleg más konkurens élőlények/ csökkentik vagy elvileg befolyásolják az általunk vizsgált faj egyedsűrűségét azáltal, hogy elfoglalják a rendelkezésre álló fészkelőhelyek vagy táplálék bizonyos részét. Felméréseknél tehát erre is tekintettel kell lenni, s lehetőleg az eredményeknél feltüntetni az együttélő fajok /pl. társfészkelők, közös élőhelyen táplálkozók/ körülbelüli mennyiségét is.

Adott élőhelyek eltartóképessége sem azonos /pl. egy-egy rét vagy nádas eltérő rovarvilága miatt/, sőt azonos terüle-

ten is évről-évre különbözhet a költő párok, táplálkozó egyedek száma, sűrűsége. A nagy éves ingadozásokat mutató mezei pocokkal táplálkozó ölyvek, vércsék, baglyok priodikus állományváltozása jó példa erre. Poókszegény években költésük teljesen elmaradhat, bőséges években viszont nagy fészekaljakat nevelnek, miáltal a rákövetkező évben sűrűségük csökken vagy növekszik. Ilyen éves ingadozást az időjárás szélsőséges változása is kiválthat /pl. Limicola-félék függése a vízviszonyoktól, vagy áttelelő rovarevő énekeseké a fagytól/.

Végül megemlítendő, hogy milyen problémával állunk szemben egy gémfalu, partifecske- vagy gyurgyalagtelep stb. esetében, vagyis olyan madaraknál, melyek telepesen költenek. A kolónia madársűrűsége óriási, ettől távolabbi egyedek viszont szinte elő sem fordulnak. Ilyenkor célszerű - s ez ad hiú képet róluk - felmérni a táplálkozóterület határait /ha ez hozzávetőleg kör alakú, akkor átlagos sugarát a kirepülési távolságokból megállapítani, az $A=r^2 \cdot \pi$ képlettel a táplálkozó terület nagyságát kiszámítani/ s az un. eltartó-terület alapján végezni el a sűrűségszámítást. Táplálékszerző- és fészkelőterület szétválása pl. füzikéknél, rigóknál stb. nem tapasztalható, ellenben az erdőfoltok /izolátumok/ madarainál - pl. szarka, seregély, varjak stb. -, melyek a környék mezőin táplálkoznak, fennáll. Lényeges tehát tekintetbe venni a madarak tér-mintázatát, vagyis megoszlását, mely lehet: egyenletes, véletlenszerű és feldusuló.

Sarlósfecskéknél, melyek fészeküktől olykor több kilométernyi távolságban is vadásznak, akár megyéni területről vonhatunk megbízható átlagot, persze ennek felmérése igen körülményes.

Mindezekből talán érzékelhető, hogy szinte ahány faj, annyiféle módszer lehet eredményes - ugyanakkor annyiféle hibalehetőség áll fenn - a madarak pontos állományfelvételénél. Természetesen egyéb sűrűségbecslési módszerek is léteznek, melyeket itt nem ismertettem. Belátható tehát, hogy a faunisztikai feljegyzések, fajlisták ismertetik ugyan egy-egy terület ott előforduló fajait, de nem tájékoztatnak azok mennyiségi megoszlásáról/sűrűségükről, denzitásukról/. Alig némi többletmunkával, odafigyeléssel, alaposítással viszont ki-ki az általa kedvelt, vizsgálni kívánt madarakról értékes demográfiai adatokat közölhet, mely az életközösségek szerkezetéről, a madarak szerepéről nyújt információkat. Az ökológiai törvényszerűségek feltárásához pedig az első, ugyanakkor legfontosabb lépés a fajok feltérképezése, sűrűségük meghatározása. A munkához mindenkinek sok sikert kívánok!

Az I. Pusztai Táborunk tapasztalatai. I. rész: a goda /Limesa limesa/ fészkelő állományának felmérése és az adatok feldolgozása

A védettségre javasolt /Molnár Gy. 1986/ Pitvarosi puszták fészkelő madárállományának felmérését határoztuk el 1987. ápr. 25-27-én és ápr. 30-máj. 3-án megtartott táborunkban. A Blaskovics és Montág pusztákon lévő bázisokon 15 fő dolgozott összesen. Jelen írásban csak a godának a Molnár-Szell által szerkesztett felmérőlapokkal nyert adatait dolgozzuk fel.

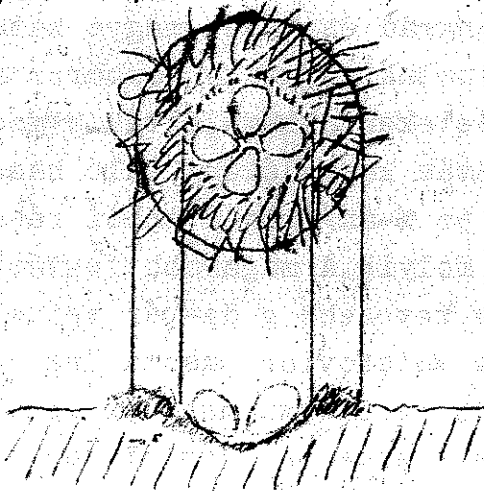
A Csongrád és Békés megye határán fekvő két puszta eltérő felszínalaktani, mikrodomborzati adottságaik folytán más-más területeken akkumulálták a goda költő populációit. A Montág pusztán kaszálóként való hasznosítás is történik /területének 50 %-án/, míg a többi részen a hagyományos birkélegeltetés folyik. A magasabb fekvésű ösgyep erősen degradált részét kevesebb goda-pár vette igénybe, mint a mélyebb területeket. A Blaskovics puszta legnagyobb része erősen padkásodott szolonyecpuszta, melynek uralkodó növénytársulása az Artemisio-Festucetum pseudovinae és az Achilleo-Festucetum pseudovinae. Itt mintegy 100 ha-t elkerítették intenzív szarvasmarha-legeletetés céljára, amely az állatok rendszeres itt tartózkodásával, mozgásával jár. Ez a műtrágyázott és erősen taposott gyepterület szinte majdnem jelentéktelen a goda és a bibic, mint karakter-fészkelők élőhelye szempontjából, ugyanis itt csak 3 pár bibic sikertelen költését észleltük. Mindkét faj szempontjából tehát az ősi növénytársulások adottságai a létfontosságúak. A Montág-gyepi fészkelések azt is bizonyítják, hogy a goda a kaszálóterületeken is szívesen megtelepszik, míg a bibic részére ez már túl zárt és igen gyorsan magasodó növényzetet jelent, amiből a költés végére a goda még kilát, de a bibic már nem.

Az alábbiakban a felmért 19 goda-fészkek adatait foglalkozunk össze.

1. Ispont. A godának IV. 19. és V. 3. közt 4 fészkekajltól eltekintve teljes fészkekajljait /tojás/ találtuk. A 3 tojásos fészkek elhagyott volt, a két 2. tojásos és az 1 tojásos pedig valószínűleg pótköltésből származott. Az első két fészkekajl kelését V. 2-án és 3-án észleltük. A sávós fészkek keresés módszerével a két pusztának mintegy 70 %-át jártuk be, e területen lévő bibic és goda fészkek kb. 85 %-át meg is találtuk. Más években a Dél-Alföldön a godák kelési időpontja ápr. 26. körüli napokra esik, Ezért lehetséges, hogy jóné-

hány fészekalj már itt is kikelt, s csak a késői költőket találtuk meg. Ennek valószínűleg ellene szól az 1987-es tavasz hűvös időjárása, amely a fészkelést hátráltatta.

2. A fészek külső átmérője. Ennek mérete bizonyos értékhatarok között a fajra jellemző. A külső átmérő az a cm-ben le-mért érték, amely, a fészekanyag minden irányban kinyuló átlagát jelenti, tehát ezen az átmérőm belüli körben a fészekanya-gon már nem lehet átlátni sűrűsége miatt, kifelé pedig jelen-tősen megritkul /1. ábra/.

1. ábra A külső és belső átmérő értelmezése

A külső átmérőt befolyásoló tényezők:

- a/ az adott terület makrokörnyezetének növénytársulásai;
- b/ a fészek mikrokörnyezetének vízviszonyai.

a/ egy kopár, pusztai Festucetum környezetben, pl. egy padka-háton épített fészekben igen kevés fészekanyagot találunk, mely vékony csenkesz-szálakból áll. Ha több fészekanyag lenne, ez a gyér növényzetben elárulná a fészket. Eső után innen távozik el a víz leghamarabb, tehát a talaj hűtőhatása kisebb, mint a mélyebb térszinteken, melyek előbb kerülnek víz alá. A padkaháton tehát a kis bélelés alacsony külső átmérő-értékekkel is jár. Ugyanakkor pl. más alföldi területeken egy homogén sziki mézpzánsit állományban /Puccinellietum limosae/ sokkal több fészekanyagot használnak a madarak, így a külső átmérő is nagyobb.

b/ az enyhén tocsogós réteken épült fészkek mindegyikénél mindegyikénél megfigyelhető tekintélyes fészekanyag, a fészkalap is vastagabb, melynek szerepe a fészkalj vízszint fölé való emelése. A gyorsan növekvő réti fűfélék hamar körül-szövnik ezeket az egyébként feltűnő fészkeket, nem úgy mint a padkahátakon a Festuca pseudovina vagy az Artemisia monogina.

A külső átmérő maximumát egy 20 cm-es érték adta, míg a minimum 12 cm volt. Az előző réti fűfélék sűrű, 95 %-os bori-

tottsága állományában volt, míg a minimum egy mélyfelvételi szikes lapos 70x60 cm-es zsombérgár. Az átlag 14,8 cm. A minimum és a maximum értékek irányában egyenletesen oszlanak el az átmérek. Ez egyben összefügg azzal, hogy a 19 fészkek közel azonos számban oszlott meg a szárazabb szikesek és a nedves szikesek növénytakarulásában.

3. Belső átmérő. A fészkekészítésében levő tojásokat a madár úgy helyezi el, hogy a legjobb hatásokkal töltsék ki a teret, tehát amikor hegyes végükkel mutatnak a fészkek közepé felé /2.a. ábra/. Ez a legkisebb átmérőjű kör, amelyben a 4 tojás helyet foglalnak. Ezt a minimális értéket pl. a tojás méret változása növelheti ill. csökkentheti. Ha valamelyik tojás oldalt vagy hegyes végével kifelé fordul /2.b. ábra/, az átmérő értéke megemelkedik.

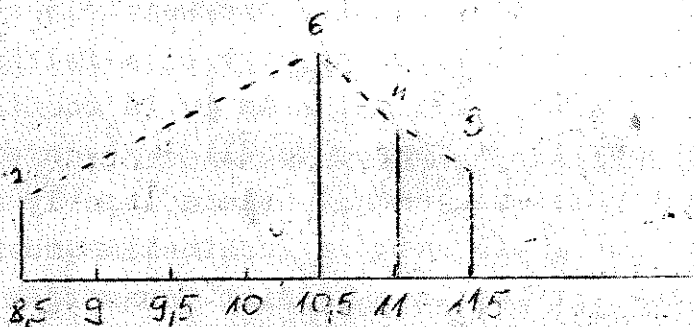
a/

b/

2.a és b ábra A tojások elhelyezkedése a fészkekben

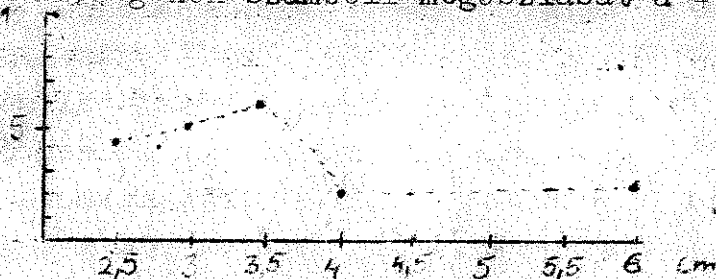
A kevés fészkekanyagú fészkekben a csésze kaparása által keletkezett mélyedés eleve elősegíti, hogy a 4 tojás a centrum felé billenjen, míg a fészkekanyagú fészkekben a csésze kissé laposabb, így a tojások valamivel nagyobb átmérőjű körben helyezkednek el. A belső átmérő tehát a 4 tojás legkülső részének érintésével meghatározott kör átmérője. Így érthető, hogy a maximum-érték egy kifordult fészkek alj esetében adódott /11,5 cm/, de ez még két normálisan elhelyezkedő fészkekben is előfordul. A minimum érték 8,5 cm, két fészkekben. Az átlag 10,6 cm /belső átmérőt csak 15 fészkekben mértünk/ /3. ábra/.

$$2+6+4+3=15 \text{ fészkek}$$

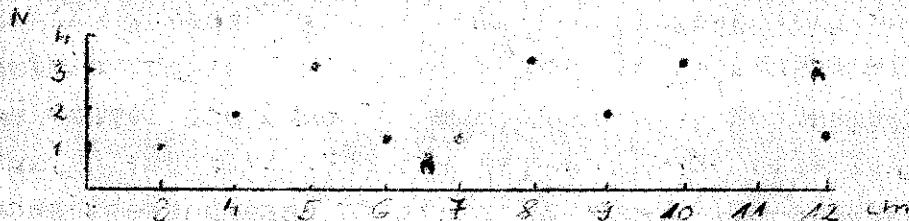
3. ábra A belső átmérők eloszlása 15 fészkekben

4. A fészeksésze mélysége. Ez a paraméter 2,5 és 6 cm között változott, az átlag 3,47 cm. Ez az értéke 6 fészeknek /3,5 cm/. Két fészeknél volt 6 cm-es maximum, mely a mélyre kapart csésze és a magasra hordott fészekanyag miatt adódott. A fészeksésze mélységnek számbeli megoszlását a 4. ábra mutatja.

4. ábra A fészeksésze mélysége adatainak megoszlása

5. A fészek melletti növénymagasság és a borítottság. A fészek melletti növénymagasság elsősorban a költőbiotóp növényi asszociációjának függvénye. A vizsgált időszakban a padkás szik és az erősebben degradált területek Festucetum növényzete néhány sm-rel kisebb volt, mint a mélyebb részeken, a réti fűfélékben épült fészkek mellett. Az átlagérték 5,65 cm. Maximum egy esetben 12 cm, minimum egy esetben 3 cm volt. Az értékek megoszlását az 5. ábra mutatja.

5. ábra A fészek melletti növénymagasság értékeinek megoszlása

Meg kell jegyeznünk, hogy ez az érték a Duna-Tisza közti szikesek Puccinellietum rétekin fészkelő godáknál 15-20 cm közé esik, tehát itt a fészkek sokkal jobban rejtve vannak a magasabb növényzetben, míg a pusztán, ahol a fészkeket teljesen nyílt, pusztai gyepen találtuk. Feltehető, hogy ez a feltűnő különbség a fészkelés módjában két teljesen izolálódott populációt takar. Ezt bizonyítja a fészek körüli 5 m²-en a véletlenszerűen mért növényzet-magasságok átlaga is, mely a pusztán 7,66 cm /6-16 cm-ig változik/, a Puccinellietumban 19,2 cm. A borítottság értékei is elméletiát támasztják alá: 11 esetben volt 85-95 %-ig terjedő borítottság, az átlag 85,5 %, míg a Puccinellietum réteknél megközelekedik a 100 %-ot. A pusztán a borítottság értéke a biotóp struktúrája miatt /vakszik, padkalejtő minimális borítással/ adódik kisebb értéknek.

6. Társfészkelő fajok /50 méteren belül/. Az 1.sz. godafészektől 13 és 40 m-re 1-1 bibic-fészek volt. A 2.sz.-nál szintén bibic-fészkek 14,43, és 35 m-re. A 15.sz. godánál két társfészkelő faj a bibic /35 m/ és a goda /17 m/. Tehát a 19 vizsgált godafészkekből háromnál észleltünk társfészkelőket, a bibicet és másik goda-párt/ bibic-fészkek 6, goda 1/.

7. Egyéb adatok. Alacsony pusztai gyepen 12, padkahátón 4, vízzel körülvett zombékon 2, száraz zombékon 1 goda-fészkek épült. A táplálkozási terület vízmélysége átlagosan 12 cm volt. A legközelebbi kiemelkedő tereptárgyat 8 esetben mértük, ennek átlaga 145 m /80-250 m/.

A rendelkezésre álló adatokból megpróbáltuk a költő godák denzitását kiszámítani. Három területileg is lemért, összesen 127 ha-on 27 pár jelenlétét állapítottuk meg /megtalált fészkek, féltés stb. alapján/, így a denzitás 0,2126 pár/ha. A két puszta együttes gyepterülete 2700 ha, ebben az esetben 57 pár költene a pusztán. Ez azonban nem így van, mert a godáknak alkalmas mélyebb területek legfeljebb 500 ha-t tesznek ki. Így a fészkelő állomány 108,3 párnak adódik. Öt-hat évvel ezelőtt Nemes és Molnár a költő állományt 200 pár körülinek becsülte. Ez megközelítőleg reálisnak tűnik, ha figyelembe vesszük azt, hogy korábban a puszta vizes területei sokkal nagyobbak voltak, mint most, időközben ugyanis új vízlevezető csatorna-épült, ill. a régiakat kotorták, a zsilipeket rendbehozták. A fészkelő állomány erősen lecsökkent. Hogy csak 19 fészket találtunk meg, arra több magyarázat van: kevesen voltunk a tüzetes bejáráshoz, túl nagy a terület a csatlakozó rétekekkel együtt, a hűvös időjárás miatt is kevesebb lehetett a költő állomány, a korábban kikelőket nem találtuk meg stb. Erősen közrejátszik a szarvasmarha legeltetés is, mivel a taposott részek nem alkalmasak a godák költőhelyéül.

7. Tojásméretetek. A felmért fészkek adatai alapján 56,8 x 39,0 mm-nek adódott az átlagérték 68 tojás vizsgálatakor. Az itteni goda-populációra az 54,8-58,8 mm-es hossz-intervallum, és a 37-41 mm-es szélesség-intervallum a jellemző. A többi adat már szélső értékek felé tendál. Így maximumnak 60,2 mm-t, minimumnak 52,2 mm-t mértünk hosszúságnál. A szélesség-értékeknél a maximum 42,0 mm, a minimum 37,2 mm volt. Megjegyzendő, hogy nem a legkisebb hosszúságértékű tojás adta a legkisebb szélességértéket, s ugyanez mondható a maximumokra is.

Legközelebb a bibicfészkek felmérési adatainak feldolgozását fogjuk közölni.

További adatok az I. Pusztai Tábor munkájáról

A tábor ideje alatt megfigyelt madárfajok és példányszámuk: bölömbika 2+1, szürkegém 2, daru 40, tókés réce 16, bőjtűi réce 8 pár/1 fészék 7 tojással/, egerészölyv 2, hentes rétihéja 1 him/+1 tojó ?/, barna rétihéja 2 tojó+1 him, vörös vérese 6 /1 szarkafészékben 2 tojás/, erdei fülesbagoly 1 pár bibic kb. 50 pár, goda kb. 40 pár, kis póli 70, réti cankó 16, füstös cankó 3, gulipán 2, piroslába cankó 9, tuzok 1, nyári lúd 2, fehér gólya 2, fácán 40, fogoly 2, zöld küllő 1, nagy farkpáncs 1, dankasirály 30, kakuk 1, mezei pacsirta 120-140 pár /4 megtalált fészék: üres, 1, 2, és 3 tojás/, bubos pacsirta 1, füsti fecske 8, csóka 20/elhagyott tanyában/, szürke varju 4, vetési varju 2, ökörszem 2 /erdősáv/, vörösbegy 1/u.ott/, sisegő füzike 8 /erdősávok/, Csilpcsalp-füzike 1, seregély 100, rozsdás csaláncsucs 6, kerti rozsfarkú 2 him, fülemile 2, kis poszáta 1 /mind erdősávban/, sárga billegető 12, barázda-billegető 2, foltos nádiposzáta 30 pár /a Montág középső lapjának régi sásosában/, cserregő nádiposzáta 2, nádi tücsökmadár 5, nádi sármány 1 him, kormos légykapó 2/erdősáv/, szarka 2 pár /fészék tojásokkal/, erdei pityer 1, hantmadár 1 tojó, mezei veréb 30.

A két pusztán egy-egy erdősávban és egy nádasban 2-2 hálóval a következő fajokat fogtuk be: vörös vérese 1, fekete rigó 1, vörösbegy 2, kormos légykapó 4, örvös légykapó 1, sisegő füzike 2, fitisz füzike 1, foltos nádiposzáta 7, nádi tücsökmadár 2, rozsdás csaláncsucs 6, sárga billegető 1, nádi sármány 2. Ezekon kívül 9 bicicfiókat is meggyűrűztünk. Tehát 13 faj 39 egyedét sikerült befogni.

A megfigyelésekből és a gyűrűzésekből arra következtethetünk, hogy a vonuló énekesmadarak a pusztai erdősávokat használják vonulásuk közben. A Blaskovics pusztán a táborhely előtti nádasban 4 pár barna rétihéja építette fészékét. Megállapítottuk, hogy az erdősávok melletti 100-120 m-es sávot a pusztai madarak fő fészkelés szempontjából sikerülik. A pusztán és szélein lévő elhagyott tanyák, mint izolálóterek koncentrálnak a madarakat, búvóhelyül, fészkelőhelyül használva az épületeket ill. az elvadult növényzetet.

Dr. Molnár Gyula

Figyelem! Ezen első számunkat kivételesen minden Helyi Csoport tag megkapja. A következőtől csak azok, akik a tagdíjat befizették arra az évre!

Megjelent 350 példányban, 1988. jan. 19-én. Szerk.: Dr. Molnár Gy.